

KIRGIZ SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİNİN EKONOMİK DURUMU

Doç.Dr. Füsün KARA*

Özet

Bu makalede, Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ekonomik durumu anlatılmıştır. Sovyet Hükûmeti, 20. Yüzyılın başlarında, tarım sektöründe Kırgızistan ekonomisine hâkim olmak için binlerce yerli halkı çiftliklere (kolhoz) yerleştirmiştir. 1929 yılında Sovyet liderleri, Kırgız köylerini kolektifleştirme ve Sovyetleştirmeye başladılar. Kırgız köylüleri altı-yedi yıl içerisinde kolхозlarda toplandı. 1930 yılı Eylül ayı içerisinde kolektifleştirmenin en şiddetli dönemi başladı, ülkenin genelinde mukavemet ve kayıplar yaşandı. 1937 yılına gelindiğinde Kırgız köylerinin %89.1'i kolektifleştirildi.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ekonomi, Kolektifleştirme, Kolhoz, Koloni Politikası.

ECONOMIC STATE OF KYRGYZ SOVIET SOCIALİST REPUBLIC

Abstract

In this article, discussed state of economic of Kyrgyzstan Soviet Socialist Republic has discussed. In the agricultural sector, which dominated the economy of Kyrgyztan at the begining of the 20 th century, the Soviet government aimed to bring together thousands of private households into large state – run collective farms (kolkhozy). In 1929 the Soviet authorities launched a campaign of collectivisation and Sovietisation of the Kyrgyz ail, and practically all Kyrgyz peasants were incorporated into kolkhozy within the next seven years. Collectivisation was started more vigorously in September 1930, even wide resistance and loses. By the year of 89.1% of all Kyrgyz households were collectivized.

Key Words: Soviet Socialist Republic of Kyrgyzstan, Economy, Collectivization, Kolkhozy, Colonial Policy.

Giriş

Tarihleri M.Ö.201 yılına kadar giden ve asırlarca varlıklarını devam ettiren Kırgızlar genellikle Orhun bölgesinde kurulan büyük Türk devletlerine bağlanmışlardır. Kırgız kelimesi ilk olarak M.S.VIII. Yüzyılda yazılmış olan Orhun Yazıtlarında geçmektedir. Kırgızlarla ilgili ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastlıyoruz. Bu kaynaklara göre; Kırgızların anavatanı Güney Sibirya'da Yukarı Yenisey Havzasıdır. M.Ö. II-I. Yüzyıllarda Tanrı Dağları ile Tannu-Ola arasındaki bölgede Kien-Kun adında bağımsız bir devlet kuran Kırgızlar, bu devletin yıkılmasıyla siyasi hakimiyetlerini kaybedince, uzun yüzyıllar varlıklarını göçebe olarak sürdürmüşlerdir.

Bugün¹ Issık Göl havalisinde, Tekes, Talas ve Çu ırmaklarının yukarı taraflarında, Altay, Pamir, Tanrı Dağlarında yaşayan Kırgız Türkleri VI. Yüzyılın ortalarından itibaren Çinliler tarafından Hakas ismi ile zikredilmiştir. 1700'lü yıllarda Kalmuk, Cungar, Oyrat baskılarından dolayı Altayların kuzeyindeki yerlerini terk ederek Tanrı Dağları'na göç etmişler, daha sonra da bu bölgede kurulacak olan Hokand Hanlığı'na bağlanmışlardır. XVIII. Yüzyılın başında Hokand Hanlığı'nın yönetimine giren Kırgızlar, bu hanlıkta nüfusun önemli bir kısmını teşkil ettikleri için, başta ordu olmak üzere, devletin çeşitli

*Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ELAZIĞ. fusunkara2004@yahoo.com

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Saadettin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara, 1999; Baymirza Hayit, Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi, Ankara, 1995; Nadira A. Abdurakhimova, "The Colonial System of Power in Turkistan", International Journal of Middle East Studies, Cambridge University, 2011, s.239-262; Tınçtıkbek, Çorotekin, "Kırgızistan Cumhuriyeti" Türkler, C.19, Ankara,2002, s.454-491; Mayramgül Dıykanbayeva,"Kırgız adı Üzerine",Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 43, Erzurum,2010, s.205-210 Kırgızların bugünkü yurtlarına ne zaman geldikleri hususunda Rus ve Batılı araştırmacılar arasında tartışmalar vardır. Bunlardan bazıları Kırgızların Tanrı Dağlarına XVI-XVII. Yüzyıllarda gelmiş olduklarını iddia etmişlerdir. Yine Arap coğrafyacılarının eserlerinde Kırgızların bir kısmının Yenisey'de oldukları söylenirken, bir kısmının da X. Yüzyılda Tanrı Dağları'nda oldukları zikredilmiştir. Buna karşılık Reşideddin, Sibir'den bahsederken buranın Kırgız bölgesinin kuzeydoğusunda olduğunu söylemektedir. Reşideddin'in bu izahına da dayanarak Kırgızların Tanrı Dağları mıntikasını yurt tutmalarının kesin tarihi olarak Moğol istilası sonrasını gösterebiliriz.

kurumlarında söz sahibi olmuşlar, 1876'da Hokand Hanlığı ortadan kaldırıldıktan sonra da Rus hakimiyetine girmek zorunda kalmışlardır. Ruslar Kırgızları hakimiyetleri altına alınca onları daha önce yanlışlıkla Kırgız adını verdikleri Kazaklardan ayırt etmek için Kara-Kırgız olarak adlandırmışlardır. Kırgızların yaşadıkları toprakları işgal etme hadisesi bir çırpıda olmamış 1852 yılında başlayıp 24 yıllık uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmiştir ². Hokand Hanlığı, Rusya tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra, bugün Kırgızistan toprakları olarak tanımladığımız alanların büyük kısmı Türkistan Genel Valiliği adı altında oblast, uyezd, ve volost ³ gibi farklı idari bölümlere ayrılmıştır.

Çarlık Döneminde Kırgız Halkının Maddî Durumu

Rusya'nın bölgede uygulamış olduğu yeni idari düzen zaman içerisinde birçok karışıklığı da beraberinde getirmiştir⁴. Çünkü bu sistem geleneksel Kırgız düzenine aykırı idi. Suni ayırım, volost içinde bitmeyen iç mücadeleler ve savaşların sürüp gitmesi için kasıtlı olarak

² Füsün KARA, "Çarlık Döneminde Kırgızistan Ekonomisi", Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, S. 243, İstanbul, 2007, s. 32; Mehmet Saray, Modern Kırgızistan'ın Doğuşu, Ankara,2004, s.41-77; Saadettin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara,1999, s.95; Robert F. Baumann, "Rusya'nın Türk Bölgelerinde Yayılması", (çev: Nasuh Uslu), Türkler, C.8, Ankara,2002, s.581-582; Ualihan Ahatov, Jandos Kumganbayev, "XIX. Yüzyılın Sonu İle Halkın Yaşam Biçimi" Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.27, Ankara,2012, s.219-227; Alaeddin Yalçınkaya, Sömürgecilik Panislamizm Işığında Türkistan, İstanbul,1997, s.47; Rober D. Crews, An Empire fort he Faithful, A Colony fort he Dispossessed, Cahiers d' asie Centrale, Stanford,2009, S.79-106; Gregory R. Koldys, "Kırgızların Siyasal Tarihsel Bir İncelenmesi" Türkler, C.19, Ankara, 2002, s. 521. Firuz Kazemzadeh, "Central Asia's Foreign Relations: A History of Survey, The Legacy of History in Russia and The New State, C.1, 1994, s.221.

³Paul Georg Geiss, Pre Tsarist and Tsarist Central Asia: Communal Commitment and Political order in Change, London:Routledge, 2003, s.109; S. Begaliev, "Basmaçestvo: Noviy Vzglyad", Kırgızı i Kirgzstan: Opit Novogo İstoriçeskogo Osmisleniya, Bişkek, 1994, s.109.

⁴ Paul George Geiss, a.g.e., s.111; Rusya'nın devamlı olarak Orta Asya'da ilerleme nedenlerinden biri olarak Batı'yı veya uyar alemi steplerdeki vahşi kabilelerinin saldırısından, ikinci bir Moğol istilasının çıkmasından koruma şeklinde lanse edilmektedir. böyle bir tutumu paylaşan birçok Rus askeri tarihçileri Rusya'nın kendini koruma teorisini ortaya atmıştır. Bu Rusya'nın uluslar arası sahnede kendine karşı bir cephe oluşmasının önünü almak amacıyla yapılmıştır. Uygur alemden herhangi bir tepki görmeyen Rusya kendi güney-doğu sınırlarını emniyete almak için Orta Asya'nın içerisine doğru ilerlemiştir.

ayarlanmıştır. Tüm Türkistan Türkleri üzerinde olduğu gibi Kırgız Türkleri üzerinde de böl, parçala, idare et taktiği uygulanmıştı. Rusya, Türkistan Genel Valiliği vasıtasıyla Kırgızistan topraklarını oluşturan Yedi-Su ilinin Bişkek, Prjevalskiy kazalarını, Sır Derya ilinin Oluya-Ata kazasını, Fergana ilinin Namangan, Çust, Andican, Oş, Margelan, Çimion, Hokant ve İsfaniy kazalarını idare etmekte idi. 1880 yılının başında yeni bir idari düzenleme ile Fergana ilinin kazaları birleştirilmiş Hokant, Margelan, Namangan, Andican ve Oş adında yeni beş kaza teşkil edilmiştir. Kırgız topraklarında Rusların iktidarı sağlamlaştıkça yerli halkla ilgili Rus kanunları da acımasızlaşmaya başlamıştır. Rusya dünyada bu haliyle Britanya İmparatorluğu'ndan sonra ikinci büyük Müslüman nüfusu bünyesinde bulunduran emperyalist devlet niteliğini kazanmıştır. Çarın Müslüman tebaası 1897 nüfus sayımına göre 15 milyona ulaşmıştır. Rusya Türkistan Türklerine “inorodtsy”(gayri cins, gayri Rus) denen ikinci sınıf vatandaş statüsü tanırken özellikle Türkiye, İran ve kendi içindeki Tatarların etkisinden uzak tutan bir tecrit politikası izlemeye çalışmıştır⁵. Kırgızistan, Rusya için mallarını satacağı bir Pazar ve ham madde kaynağından başka bir şey değildi. Türkistan'dan ihraç edilen malın %75'i pamuk, yün, et, deri vs.den oluşmaktaydı. Çarlık Rusyası Kırgızistan'da hakimiyet sağladığı dönem boyunca sanayiinin gelişmesi için ham maddeleri temizleyen ve işleten birkaç tesis hariç, hiçbir katkıda bulunmamıştır. Kırgızistan'daki hiçbir büyük ya da orta ölçekteki müessese bir Kırgız'a ait değildi ve olmasına da izin verilmezdi. Çarlığın vergi sistemi ise bütün Türkistan ile birlikte Kırgızistan'a da, Türkistan'ın Rusya İmparatorluğuna katılmasının hemen ardından uygulanmaya başladı. Fakat iktidardakiler bu topraklarda kendine özgü ve zor vergilendirme işi ile

5Johan Engvall, Flirting with State Failure Power and Politics in Kyrgyzstan since Independence, Washington, 2011, s.12; A. Bennigsen, SSCB'ndeki Müslümanlar, çev. Selim Taygan, Ankara, 1984, s.30-31; Firuz Kazemzadeh, “Central Asia's Foreign Relations: A History of Survey, The Legacy of History in Russia and The New State, C.1, 1994, s.221.

karşı karşıya kaldılar. İlk başlarda halkı vergilendirmede çoğu işler için Hanlık döneminden kalan sistemden faydalandılar. Sonra yürürlükte olan Rusya vergi yasalarını yerel yasalarını yerel şartlara uygun hale getirdiler⁶. Bu şartlar altında Türkistan Türkleri sonuçsuz kalsa da birçok bağımsızlık deneyimlerinde bulundular. Rusya’da 1905’te başlayan meşrutiyet dönemi Şubat 1917 İhtilali ile sona erdi ⁷.

1917 yılındaki Şubat ve Ekim İhtilalleri görünüşte çarlık idaresine son vermiş olsalar da gerçekte dağılma sürecine girmiş olan Rus İmparatorluğunun yeniden toparlanmasını sağladılar. Bu bakımdan 16. Yüzyıl ortalarında başlayan Rusya yayılcılığı ve bunun bir sonucu olarak gelişen Rus sömürge İmparatorluğunun sınırları Sovyetler Birliği döneminde(1917-1991) daha da büyüdü. Çarlık Rusyası “İnsanlar Hapisesi” diye adlandırılmıştı. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği “Milletler Hapisesi”ne dönüştü. Çarlık Rusyası gibi Sovyetler Birliği de çeşitli milletlerin devletlerini ortadan kaldırarak ve topraklarına el koyarak genişledi. Türkistan’da iş başında bulunmuş olan Çarlık Kerenskiy devresi Rusları Taşkent’teki komünist darbesine fiilen katıldılar. Türkistan’daki hakimiyetlerini yeniden kurabilmek için Ruslar arasındaki mücadeleler devam etti. Böylece Rus Ekim İhtilalinden sonra Türkistan’da yeni bir müstemlekecilik doğdu⁸.

Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde Halkın Maddî Durumu

2 Kasım 1917’de Lenin ve Stalin tarafından yayınlanan Rus olmayan halkların deklarasyonu, Bolşeviklerin millî mesele ile ilgili ilk icraatı oldu⁹. Bu deklarasyona rağmen, Bolşeviklerin doğu bölgelerinde

⁶Fusun Kara, “Çarlık Hakimiyeti Döneminde Kırgız Halkının Ekonomik Durumu”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, S.243, İstanbul,2007, s. 31.

⁷ George Crell, Rusların Asya Siyaseti, Çev. Serhat Bayram, İstanbul,1976, s.111; Svat Soucek, History of Inner Asia, Cambridge,2000, s.203.

⁸ Baymirza Hayıt, Türkistan Rusya İle Çin Arasında, Ankara,1975, s.232; Ahmet Gündüz, “1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, C.6, S.1, (2005), s.1-12.

⁹Süleyman Tekiner, “Sovyetler Birliği’nde Milletler Problemi”, Dergi, No:58, Münih 1964, s.57

milliyetler meselesine bakışı kendine has oldu. Lenin bir taraftan sözde muhtar olacak olan cumhuriyetlerin liderlerini Moskova'da yapılacak olan kongreye davet ederken, diğer taraftan da Stalin'in başında bulunduğu Sovyet Milletler Komiserliği ve buna bağlı teşekkül ve ajanlar, muhtar olma vaadiyle parçalanmış olan Türkistan'da Bolşevizmi yaymak ve Türklerin dil, din, örf ve adetlerini bozarak onları tam manasıyla Ruslaştırmak için gizli ve büyük bir faaliyete girmiş bulunuyordu¹⁰. Sovyet ilerlemeleri bir takım sorgulamaları beraberinde getirmiştir. İdeolojinin getirdiği yanıt; gerek sunuluşu, gerekse olguların kullanımını bakımından son derece kurnazca idi. Dünya devrimi yükümlülüğü nedeniyle, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, kendi sisteminin dışında yer alan devletlere karşı bir düşmanlık içinde bu düşmanlık Moskova'nın düşman olarak ünlenmiş hükümet aygıtlarının dışında, dost edilmiş, halklara çağrı yapılması durumunda daha da güçlenmiştir. Bu nedenle halkların kurtarıcısı, Sovyet iktidarı¹¹, gerek kendisi gerekse kapitalist devletler için öldürücü bir kavgaya girmiş bulunuyordu.

Fıiliyatta Çarlık Hükümeti'nin politikalarını takip eden Sovyetlerin Kırgızistan'da halkın meselelerine çözüm bulması düşünülemezdi. Zaten Hükümet tarım meselesini çözmeye de çaba göstermedi. Diğer ezilen halklar gibi Kırgızların kendi kendilerini idare etmesi istenmedi. Sovyet hükümeti kurulur kurulmaz ekonomi ve kültürü yeniden yapılandırma tedbirlerini ele almaya başladı.

; Birgit N. Schlyter, "Language Policies In Present Day Central Asia", *International Journal On Multicultural Studies*, C.3, S2 (2001) s.127, Mark. R. Bissinger, *Nationalist Mobilization and Collapse of the Soviet State*, Cambridge, 2002, s,11. Mustafa Kalkan, *Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun OrtaAsya Üzerindeki Stratejik Planları*, s. 18-19.

¹⁰ Vincent Monteil, *Sovyet Müslümanları*, (Çev. Mete Cendereli) İstanbul,1992, s.112-113.

¹¹ Edward Allworth, *Central Asia: A Century of Russian Rule*, London, 1967,s.161; Hooman Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, California, 2009, s.142.

Totaliter sistem halkın sosyal ve kültürel durumunda ciddi bir ilerleme sağlayamamıştı. Ancak bunlara nazaran halkın maddî durumu çok daha kötü durumda idi. Hızlandırılmış sanayileşme çiftçilerden ve halkın bütün tabakasından “haraç” alınarak yapılmıştır. Sosyal ihtiyaç ve refah için ayrılan para oldukça azaltılıyordu. Çünkü teknoloji, büyük inşaat ve ordunun bütün ihtiyaçları ön plana çekiyordu. Halkın ihtiyaçlarını ve hizmetleri sınırlamak sosyal politikanın faktörlerinden biri haline gelmiştir.

Halkın eğitim ve maddî durumunu Abdırâhmanov 1 Mayıs 1931 tarihinde Oş şehrinde günlüğüne yazdığı notlarda daha net ve açıkça belirtmektedir:

“Şimdi Gülçö’den döndüm. Yağmura yakalandım. Yazmak istemiyorum. Ama yazmam gerek. Bugün Alay ekin ekme planını yerine getirdi. Peki diğer işlerde durum nasıl?... Elimizi kaldıramıyoruz. 40 bin nüfusu var, bir tane bile doktor yok. 26 bin baş hayvan bir veteriner yok. 22 hektar ekilen toprak ve bir tane bile ziraat mühendisi yok. 10 okul ve 12 öğretmen ve sadece birisi orta okul eğitimi. Halkın %95’i eğitim görmemiş, %5’in çoğu ancak Arapça okuyabilenler; onların yazabileceğini düşünmesek de olur. Bir köy Sovyetinde 2 eğitilmiş insan var, biri öğretmen, biri köy Sovyeti Sekreteri. Nerede yatak odası ve nerede iş yeri, sınır yok. İnsanlar gündüz çalışıp akşamlar aynı yerde uyuyorlar. Biz insanlardan iş talep ediyoruz. Fakat onlar için minimum insanî hayat şartlarını hazırlamadık. Çığırçık dağ geçidine geldiğimizde çiçek ve otlarla süslenen çok güzel tabiatı gördük. Sonra biz Kırgızistan’ı Kafkaslar’la kıyaslamaya başladık. Benim yanımdakiler Kırgızistan’ın Kafkas’tan daha güzel ve zengin olduğunu söylediler. Olabilir. Daha güzel olabilir, ama zengin olabilir mi?¹².”

¹² Y., Abdırâhmanov, 1916.Dnevnik. Pisma k Stalinu, Frunze,1991, s.170-171.

Kolhozcuların yerine kararlar kolhoz yönetimi, hatta daha uzak üst merciler tarafından alınıyordu¹³. Kolhozcular özel konularda bile, örneğin şehre gidip bir şeyler almak ya da çocuklarının kaderini, nerede okuyacaklarını belirlemede kolhoz yönetimine bağlı idiler. Sovyet döneminin sona erdiği 1990'lı yıllara kadar liseyi bitiren genç, kolhozda iki yıl çalıştıktan sonra ancak şehre okumak için gitmeye hak kazanıyordu. İnsanlar kolhozdan ayrılmak gibi basit haklardan mahrum kaldılar. Milyonlarca çiftçi çarlık dönemindeki gibi toprağa bağlı kölelik kavramıyla yeniden tanışmış oldu.

Sosyalizme göre bir emekçinin çalışmaya, dinlenmeye, eğitim almaya, yaşlanınca ve hastalanınca emekli maaşı almaya, sağlık yardımından faydalanmaya hakkı vardı. Fakat 1930-1950'li yıllarda Sov, yet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin maddî durumu ilân ettikleri bu sosyal hakları gerçekleştiremezdi. Kolhozcuların çoğu yıllık izin, hastalandıklarında maddî yardım, dinlenme tesislerinden yararlanma, doğum ve hamilelikte para ve izin alamıyorlardı. Hiçbir kolhozcunun emekli maaşı yoktu¹⁴.

1930-40'lı yıllarda kötü durum sadece eğitim ve sağlığa mahsus değildi. Halkın maddî durumu çok kötüydü. İnsanlar iyi beslenemiyorlardı. Hızlandırılmış sanayi insanların kemerini sıkmasını emrediyordu. 1930-40'lı yıllarda insanlar 1920'li yıllara nazaran daha az ve kötü besleniyorlardı. Özellikle köylerdeki beslenme kötü durumdaydı. Onlar uzun süre açlığı düşünmeden, doyuncaya kadar yemek yiyemediler.

VKP(b)nin XVII. ve XVIII. Kurultaylarında, Stalin işçi ve memurların maddi durumunun yükseldiği ve işçilerin aylık maaşlarının arttığı örneğini normal hayattaki fiatların farklı olmasına rağmen verirken onu dinleyen ve yazanlar seslerini çıkaramıyorlardı.

¹³ L.A. Gordon, E.V.,Klopov, Çto Eto Bilo? Razmişleniya o Predposilkah i İtoğah Togo, Çto Sluçilos s Nami v 30-40-e Godı, Moskva, 1989, s.211-212.

¹⁴ B. Slutskiy, Sovremennie İstorii. Novaya Kniga Stihov, Moskva, 1969, s.126.

Hızlandırılmış sanayileşme ile kolхозlarda çok düşük maaş, konut sıkıntısı, kötü beslenme, sanayii malı kıtlığı gibi sorunlar halkın maddî durumunun iyice düşmesine neden oldu. Halkın maddî durumu düşürülerek hızlı sanayileşme ve savunma gücü yükseltildi. Halkın uzun süre maddi durumunu zorlaştırmak derin sosyal neticeler doğurdu. Uzun süre kötü beslenme halkın sağlığını olumsuz yönde etkiledi. Yaşanan zorluklar insanların maneviyatını ve ruh sağlığını da sarstı. Bitmeyen kuyruklar, kıtlık, açlık, yoksulluk, ulaşım yetersizliği insanları hep negatif etkiledi. Kötü şartlardan kaçmak için içkiye sarılma 1920-30 lu yıllarda önce rusyada, sonra da Kırgızistan ve bütün Türkistanda yüksek boyutlara ulaştı ve günümüze kadar sürmeye devam etti¹⁵.

Sosyalizm döneminde insana değer verilmemiştir. Devletin çıkarları toplumun çıkarlarından üstün idi. Siyaset ekonomiyi dikte ediyordu. O yıllarda zorbalık, kanunsuzluk, tasfiyeler siyasî yönetim tarafından sürekli kullanılan metotlardı. Bu yıllarda sağlık hizmetleri genişledi ve yaygınlaştı, ama kalitesi düşük olarak kalmaya devam etti.

Sonuç

Türkistan'ın istilâ edilmesinin en önemli sebebi, iktisadî zenginliklerini Rus Devleti'nin maddî menfaatleri uğrunda kullanmaktı. 19. Yüzyılın ikinci yarısı ve 20. Yüzyılın başlarında Kırgız Türkleri Çarlık Rusyası'nın yönetimi altında yaşamıştır. Çarlık Rusyası Kırgız topraklarında siyasî ve idarî hakimiyet kurmanın yanı sıra bölgenin doğal kaynaklarını da acımasız bir şekilde sömürmek suretiyle bu bölge halkını kendi topraklarında Rusya'ya bağımlı bir şekilde yaşamaya zorlamıştır. Gerek Çarlık Rusyası gerekse Sovyet Rusya hakimiyeti döneminde Kırgızistan Rusya için hammadde kaynağından başka bir şey olmamıştır. Hayvancılıkla geçinen göçebe halktan alınan alınan

¹⁵ L.A. Gordon ve E.V. Klopov, a.g. s.86.

vergi ve yerleşik olup ziraatle uğraşan halktan alınan vergi idi. Halk daima ezilen kitle durumunda kalmıştır.

Kaynakça

ABDIRAĖMANOV,Y., 1916.Dnevniki. Pisma k Stalinu, Frunze,1991.

ABDURAKĖİMOVA, Nadira A. “The Colonial System of Power in Turkistan”, International Journal of Middle East Studies, Cambridge University, 2011, s.239-262.

AĖATOV, Ualihan , KUMGANBAYEV; Jandos, “XIX. Yüzyılın Sonu İle Halkın Yaşam Biçimi” Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.27, Ankara,2012, s.219-227.

ALLWORTH, Edward Central Asia: A Century of Russian Rule, London, 1967.

BAUMANN, Robert F., “Rusya’nın Türk Bölgelerinde Yayılması”, (çev: Nasuh Uslu), Türkler, C.8, Ankara,2002, s.581-582.

BEGALİEV, S. , “Basmaçestvo: Noviy Vzglyad”, Kırgızı i Kırgzstan: Opıt Novogo İstoriceskogo Osmısleniya, Bişkek, 1994, s.109.

BİSSİNGER; Mark. R., Nationalist Mobilization and Collapse of the Soviet State, Cambridge, 2002.

BENNİGSEN, Alexandre, SSCB’ndeki Müslümanlar, çev. Selim Taygan, Ankara,1984.

CRELL,George, Rusların Asya Siyaseti, Çev. Serhat Bayram, İstanbul,1976.

CREWS , Rober D. , An Empire fort he Faithful, A Colony fort he Dispossessed, Cahiers d’ asie Centrale, Stanford,2009.

ÇOROTEKİN,Tınçtıkbek, “Kırgızistan Cumhuriyeti” Türkler, C.19, Ankara,2002, s.454-491.

DIYKANBEVAYA, Mayramgül Dıykanbayeva,“Kırgız adı Üzerine”,Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 43, Erzurum,2010, s.205-210 .

GEİSS, Paul George, Pre Tsarist and Tsarist Central Asia: Communal Commitment and Political order in Change, London:Routledge, 2003.

GÖMEÇ, Saadettin, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara,1999.

GÜNDÜZ, Ahmet, “1917 Bolşevik İhtilâlinin Türk Dünyasındaki ”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, C.6, S.1, (2005), s.1-12.

HAYIT, Baymirza,, Türkistan Rusya İle Çin Arasında, Ankara,1975.

KARA, Füsün, “Çarlık Döneminde Kırgızistan Ekonomisi”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, S. 243, İstanbul, 2007, s. 32.

KAZEMZADEH, Firuz, “Central Asia’s Foreign Relations: A History of Survey, The Legacy of History in Russia and The New State, C.1, 1994, s.221.

KOLDYS, Gregory R., “Kırgızların Siyasal Tarihsel Bir İncelenmesi” Türkler, C.19, Ankara, 2002, s. 521.

MONTEİL, Vincent, Sovyet Müslümanları, (Çev. Mete Cendereli) İstanbul,1992.

PEİMANİ, Hooman, Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus, California, 2009.

SARAY, Mehmet, Modern Kırgızistan’ın Doğuşu, Ankara,2004.

SCHYLTER, Birgit, N., “Language Policies In Present Day Central Asia”, Internatioanl Journal On Multicultural Studies, C.3, S2 (2001) s.127,

SLUTSKİY, B.,Sovremennie İstorii. Novaya Kniga Stihov, Moskva, 1969.

SOUCEK, Svat, History of Inner Asia, Cambridge,2000.

YALÇINKAYA, Alaeddin, Sömürgecilik Panislamizm Işığında Türkistan, İstanbul,1997.

Künye:

Kara, Füsün, “Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Ekonomik Durumu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*, (2013):25-35.